

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ ТА МОЛОДИХ ПЕДАГОГІВ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Олена Шевцова, кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник НДЛ експериментальної педагогіки та педагогічних інновацій Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Проблема пошуку ефективних шляхів психологічного супроводу професійного становлення та розвитку молодого вчителя набуває особливої значущості в контексті широкого впровадження в сучасну педагогічну практику системних інноваційних технологій. Відомо, що ефективність розгортання інноваційних педагогічних процесів значною мірою залежить від рівня професійного розвитку активних учасників цих процесів – вчителів. Особливої актуальності зазначена проблема набуває на етапах професійної підготовки (майбутні фахівці) та професійної адаптації (молоді фахівці). Особистість вчителя, який стикається з вимогами інноваційної професійної діяльності, зазнає якісних змін, безпосередньо викликаних його активним включенням до опрацювання педагогічних інновацій. Проте, проведений аналіз наукових джерел показує, що особливості особистісно-професійного розвитку майбутніх та молодих вчителів як суб'єктів інноваційної педагогічної діяльності, зокрема розвитку їх професійної Я-концепції в умовах інноваційної діяльності, залишаються без належної уваги вчених. Соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення обумовлюють необхідність визначення психолого-методологічних засад розвитку професійної Я-концепції молодих вчителів, які впроваджують інноваційні технології в професійній діяльності.

На основі теоретичного узагальнення проблеми виділені і проаналізовані вихідні положення дослідження сутності та ролі професійної Я-концепції в структурі особистості в межах таких теоретичних підходів: діяльнісного (Л. Виготський, П. Гальперін, О. Запорожець, О. Леонтьєв) [1], суб'єктного (К. Абульханова-Славська, А. Брушлінський, А. Петровський, С. Рубінштейн, В. Семиченко, В. Татенко) [5], системного (А. Асмолов, С. Джанерьян, Г. Костюк, К. Платонов, В. Столін) [3], акмеологічного (Б. Ананьєв, О. Анісімов, А. Бодальов, А. Деркач, А. Маркова, О. Ситников) [2], структурно-функціонального (Є.Прокоф'єва) [4], згідно з якими професійна Я-концепція розглядається одночасно як частина загальної Я-концепції особистості й як продукт професійної самосвідомості.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, відзначимо, що зміст поняття «професійна Я-концепція вчителя» розглядається нами як продукт професійної самосвідомості вчителя, як динамічна система уявлень учителя про себе як професіонала в контексті його професійної діяльності, кар'єри, конкретного професійного співтовариства, професійного становлення та

розвитку, які взаємопов'язані з його емоційно-ціннісними переживаннями й оцінками, а також з поведінково-регулятивними актами.

Враховуючи зміст та функціональні особливості професійної Я-концепції майбутніх та молодих вчителів, запропонована теоретична модель професійної Я-концепції вчителя, який активно працює в умовах інноваційної педагогічної діяльності на етапі професійної адаптації, згідно якої виділені структурні складові: когнітивна, емоційно-оцінна, поведінково-регулятивна. Когнітивна складова професійної Я-концепції молодого вчителя, який опрацьовує педагогічні інновації представлена: а) образом «Я-професіонал» в модальностях Я-реальне й Я-ідеальне, в якому відображаються усвідомлені особливості вчителя, віднесені ним до інноваційної професійної діяльності, до спілкування з професійно-соціальним оточенням, тобто уявлення про його властивості як суб'єкта інноваційної діяльності і як особистості, б) інтересом до пізнання себе як фахівця-початківця і суб'єкта інноваційної професійної діяльності; в) наявністю розуміння себе як професіонала і суб'єкта інноваційної професійної діяльності. Емоційно-оцінна складова професійної Я-концепції вміщує в себе: а) професійну самооцінку як наявність критичної позиції вчителя-початківця щодо того, чим він володіє, як оцінку наявного у нього потенціалу з точки зору певної системи професійних цінностей, б) професійне самоствавлення як складне структурне утворення, яке включає в себе як загальне, глобальне почуття молодого вчителя за чи проти самого себе, так і більш специфічні параметри: самоповага, аутосимпатія, емоційна близькість до самого себе, очікуване ставлення інших. Поведінково-регулятивну складову професійної Я-концепції молодого вчителя виявляє: а) поведінковий потенціал, який відображається в готовності чи неготовності суб'єкта інноваційної професійної діяльності здійснювати як зовнішні, так і внутрішні дії, б) локалізація суб'єктивного контролю у важливих для ефективного здійснення інноваційної професійної діяльності сферах; в) саморегуляція. Поведінково-регулятивна складова професійної Я-концепції розглядається нами як потенційна здатність до певного способу дії щодо об'єкта, яким виступає сам суб'єкт інноваційної професійної діяльності, котра допускає момент включення в неї результатів самопізнання і самоусвідомлення та емоційно-ціннісного ставлення до себе.

Встановлені критерії (знання власних професійно значущих якостей, уявлення про професійно важливі якості вчителя, який впроваджує інноваційні технології, в ідеалі, інтерес до пізнання себе як професіонала, розуміння себе як професіонала, адекватність професійної самооцінки, позитивне ставлення до себе як професіонала, делегування відповідальності за значущі події в професійно важливих сферах життєдіяльності, поведінковий потенціал, саморегуляція) і показники складових професійної Я-концепції вчителя-початківця дозволяють виділити і надати психологічну характеристику рівням (високий, середній, низький) розвитку професійної Я-концепції молодих вчителів, які активно працюють в умовах педагогічних інновацій.

Так, високий рівень розвитку професійної Я-концепції вчителя-початківця характеризується чітким усвідомленням власних професійних

прагнень, високо диференційованим уявленням про себе як суб'єкта інноваційної діяльності, конгруентністю образу «Я-професіонал», розвиненим процесом самоаналізу, стійким самоінтересом, високим саморозумінням; позитивною адекватною професійною самооцінкою, високопозитивним самоствавленням, високими самоповагою і самоприйняттям, адекватною самокритичністю при низькому ступені самозвинувачення; інтернальним локусом контролю в усіх значимих для інноваційної педагогічної діяльності сферах; високою готовністю до професійного саморозвитку; впевненістю в собі, розвиненою самопослідовністю.

Середній рівень розвитку професійної Я-концепції молодих вчителів, що працюють в умовах педагогічних інновацій, проявляється у виразному, але дискретному усвідомленні ними своїх професійних можливостей, в їх помірно диференційованому уявленні про себе як суб'єкта інноваційної діяльності, в пересічних самоінтересі та саморозумінні; в адекватній або адекватній з тенденцією до заниження професійній самооцінці; в помірно позитивних самоствавленні, самоповазі й аутосимпатії; в інтернальному локусі контролю у більшості значущих для інноваційної педагогічної діяльності сферах; в частковій готовності до саморозвитку, яке супроводжується або бажанням знати себе, або змінюватися.

Низький рівень розвитку професійної Я-концепції означає, що вчителі-початківці не усвідомлюють власні професійні устремління і резерви, їх знання про себе як суб'єкта інноваційної діяльності слабо диференційовані, самоінтерес незначний й обмежене саморозуміння; професійна самооцінка неадекватно завищена або занижена, суперечливе самоствавлення, низька самоповага і самоприйняття, високе самозвинувачення, нерозвинена самопослідовність; екстернальний локус контролю у більшості значущих для інноваційної діяльності сферах; низька готовність до саморозвитку, здебільшого невпевненість у собі та своїх можливостях.

Література

1. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – 5-е изд., испр. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 1008 с.
2. Деркач А. А. Психология развития профессионала / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин, А. К. Маркова. – М. : Изд-во РАГС, 2000. – 124 с.
3. Джанерьян С. Т. Системный подход к изучению профессиональной Я-концепции / С. Т. Джанерьян // Гуманитарные науки: Вестник Оренбургского гос. ун-та. – 2005. – № 4. – С. 162-169.
4. Прокофьева Е. В. Профессиональная Я-концепция психолога / Е. В. Прокофьева // Гуманитарные науки : Вестник Оренбургского гос. ун-та. – 2002. – № 8. – С. 83-87.
5. Семиченко В. А. Психология педагогической деятельности : навч. посіб. / В. А. Семиченко. – К. : Вища шк., 2004. – 335 с.